

DÁVID GYULA

VILÁGIRODALMI ÉS KOMPARATISZTIKAI TÁJÉKOZÓDÁS

Tanulmányvázlat a két világháború közötti romániai magyar irodalom-összehasonlítás történetéből

A George Călinescu Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Intézet egy munkaközössége nemrég készítette el a romániai összehasonlító irodalomtörténetírás történeti vázlatát. E munka számára a romániai magyar irodalom világirodalmi és komparatiztikai tájékozódását bemutató fejezetet háromtagú munkacsoport (Csehi Gyula, Dávid Gyula, Engel Károly) szerkesztette. A tanulmány egyik fejezetének szűkített változatát közöljük itt.

Mintegy fél évszázados előzmények után, amely idő alatt az erdélyi magyar irodalomtörténetírásban az összehasonlító irodalomtudománynak számottevő teljesítményei (például: Meltzl Hugó és Brassai Sámuel *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokja*, 1877—1888) és kimagasló művelői (Meltzl Hugó, Imre Sándor, Haraszti Gyula) jelentkeztek, az 1918 után kibontakozó romániai magyar irodalom új történelmi körülmények között juttatta kifejezésre világirodalmi tájékozódását. A XIX. század második felének erdélyi magyar irodalmát még sok tekintetben a provinciális megkötöttség és az ellene vívott harc jellemezte; most, különösen a szépirodalomban és az irodalomtörténetírásban e provincializmussal való szembe fordulás a magyar irodalom egészének modern szellemű megújulásával esik egybe. A megújulás, amely Ady Endre nevével, a *Nyugat* körüli írótábor megerősödésével s a főképp Kassák Lajos nevéhez kapcsolódó expresszionista, kubista, futurista irányzatok jelentkezésével érzékelhető, kedvező körülményeket teremt 1918 után a romániai magyar irodalom indulásának időszakában, és meghatározza a világirodalomban a háború utáni évtizedekben jelentkező új eszmei és művészi törekvések befogadásának tartalmát és irányát.

Már az első lépések is ennek a jegyében történnek: ezt bizonyítja a Nagyváradon, 1919-ben induló két irodalmi lap, a *Magyar Szó* és a *Tavaszi szépirodalmi és kritikai anyaga*. A „váradi indítás” — amelyről nemrégiben oly gazdagon dokumentált képet rajzolt Kovács János antológiája s annak bevezető tanulmánya — már akkor, 1919-ben érzékeltette a következő évtizedek romániai magyar irodalmának fő tendenciáit: eleven érdeklődését a világirodalomban jelentkező új iránt, törekvését arra, hogy ezt az újat ne csak közvetítse, hanem a hazai irodalom ösztönző elemévé lényegítse, s egyben azt is, hogy ez a befogadás elsősorban a szépirodalomban és az esszében-kritikában fog jelentkezni, s csak másodsorban magában az irodalomtudományban.

A világirodalom e publicisztikai-szépirodalmi befogadása ugyanis a két világháború közötti romániai magyar irodalom egészére jellemző, a háború utáni

irányzatok sokféleségét átfogó *Napkeletre*, az avantgarde-dal közvetlenebb kapcsolatba kerülő *Geniusra* és *Periszkópra* éppen úgy, mint a háború utáni világtörténelmi jelentőségű európai társadalmi átalakulásokra éberén reagáló *Korunkra* s *A Jövő Társadalmára* vagy a polgári humanista hagyományok felé tájékozódó s ízlésében is mérsékeltabb *Erdélyi Helikonra*. Részleteiben még eléggé nem vizsgált, de kétségtelenül nagy jelentőségű tény, hogy az 1918 után Romániában kialakuló magyar irodalom önálló fejlődése ennek a modern orientációnak a jegyében indul meg, s az indulás hatása nem foszlik szerte a harmincas években sem. Sóni Pál tanulmányai a hazai avantgarde fontos mozzanatairól, Szabó György elemzése a *Napkelet* külföldi irodalmi anyagairól, Kovács János említett tanulmánya mellett, eléggé érzékeltetik ennek az indulásnak az eszmei-művészi koordinátáit.

A *Napkeletben* Kuncz Aladár már 1922-ben elemző cikkeket szentel az expresszionizmusnak és a dadaizmusnak, Faludi Iván és Mácza János a forradalom utáni szovjet irodalomról és színházról ír érdekes cikkeket, Mohácsi Jenő, a *Csongor és Tünde*, a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* máig is legjobb német fordítója pedig Ady költészetét vizsgálja világirodalmi összefüggéseiben. S ha a *Genius* és a *Periszkóp* avantgardizmusában — amelyet a bécsi magyar emigráció forradalmár menekültjei is táplálnak — megfigyelhető is valamelyes bizonytalanság, főleg ezeknek az irányzatoknak a világnézeti konzekvenciáival kapcsolatban, s ha *A Jövő Társadalmára* nem is tud megszabadulni bizonyos eklekticizmustól — összehasonlíthatatlanul pozitívabb a mérlege a *Korunk* világirodalmi tájékozódásának. Ennek ugyanis nemcsak az akkori idők eszmei mozgását sikerül a romániai magyar irodalomban legteljesebben és legmélyebben átfognia — főleg kritikáiban és szemleciókjaiban —, hanem a közvetítés munkájával együtt a különböző európai eszmei és művészi irányzatok világnézeti — a folyóirat saját belső fejlődésújtján egy időn túl marxista — mérlegretevését is elvégzi.

A *Korunk* és szerkesztője, Gaál Gábor eredményei ebben a vonatkozásban is a romániai magyar irodalom legjobban ismert fejezetei. Tóth Sándor Gaál Gábor-monográfiája, Láng Gusztáv, Mikó Imre, Sóni Pál és mások részlettanulmányai után, az ismétlés bizonyos kockázatával is rá kell azonban mutatnunk a *Korunk* e világirodalmi orientációjának néhány tényére és vonatkozására.

A *Korunk* világirodalmi és világnézeti szemlerovatai a húszas évek második felében és különösen a harmincas években rendszeres és figyelmes lereagálói a kortárs irodalom legjelentősebb mozzanatainak. Ezt a munkát Gaál Gábor fiatal és tehetséges munkatársak segítségével tudta elvégezni; így válik lehetővé nemcsak az akkori haladó nyugati (német antifasiszta, francia, angol, amerikai) irodalmak rendszeres nyomon követése, hanem a szovjet irodalomban és kultúrában való tájékozódás is. Olyan neveket kell itt megemlítenünk, mint a román irodalmat alaposan ismerő Korvin Sándoré, a német baloldali szellemi mozgalmakról rendszeresen cikkező Méliusz Józsefé, a kortárs mozgalmak mellé a francia felvilágosodás vagy az Ifjú Németország íróinak példáját tanulságul idéző Csehi Gyuláé, s természetesen mindenekelőtt a szerkesztőé, Gaál Gáboré, aki cikkeiben, tanulmányjaiban megvonja a modern világirodalom mozgásának irányát, kiemeli eszmei tanulságait, hitet téve a művészi kifejezésformáit tekintve sokféle, de eszmei elkötelezettségében egységes haladó, szocialista irodalom mellett, amelyre ő már a harmincas évek elején a „szocialista realizmus“ terminusát használja.

A *Korunk* világirodalmi kitekintését Gaál Gábornak még teljesebbé sikerült tennie azzal, hogy a folyóiratban rendszeresen megszólaltatta a magyar forradalmi emigráció s a német antifasiszmus kimagasló író-, kritikus-, publicista-képviselőit

is. Lukács György, Fábry Zoltán, Balázs Béla, Háy Gyula, Tamás Aladár cikkei, tanulmányai révén az olvasó — s elsősorban a romániai magyar olvasó — művek és irányzatok marxista értékelését, kritikáját ismerhette meg, a folyóirat szépirodalmi részében pedig magukat a műveket: Majakovszkijt, Bertolt Brechtet, Johannes R. Bechert, Louis Aragont, Egon Erwin Kisch, Szergej Jeszenyint, Petr Bezručot és másokat.

Szintén átfogó, de világnézeti szempontból szűkebb és bizonytalanabb tájékozódású volt az *Erdélyi Helikon* világirodalmi anyaga. Eszmei indítása Kuncz Aladár nevéhez fűződik, aki már a folyóirat 1928-as indulását megelőzően, az *Ellenzék* irodalmi mellékletének szerkesztőjeként elsősorban a kortárs világirodalom haladó polgári vonulata — és annak hagyományai — felé tekintett. Tolsztojról, Dosztojevszkijről, Anatole France-ról, Romain Rolland-ról írott tanulmányaiban közvetlenül is jelezte vonzódását, és a tőle elindított — s mind az *Erdélyi Helikon*-nál, mind az *Ellenzék*nél szerkesztőtársa, Áprily Lajostól folytatott — orientáció a helikoni hagyományok legértékesebb részeként tartható számon. Az *Erdélyi Helikon* kritikái és szemlervatában — ahol a leggyakrabban szereplő nevek: Molter Károly, Lakatos Imre. Vita Zsigmond, Kovács László, Ligeti Ernő, később Szemlér Ferenc — rendszeresen felbukkan Thomas Mann, Malraux, Mauriac, Proust, André Gide, Upton Sinclair, Trakl, Duhamel, Ramuz, Maugham, Galsworthy, de Ilja Ehrenburg, Kollontaj asszony, Gladkov, Bertolt Brecht neve is, s összefoglaló igényű cikkek jelennek meg az új orosz irodalomról vagy a háború utáni francia irodalmi törekvésekről, a kortárs amerikai irodalomról vagy az olasz avantgardista színházról. A minden irányú kitekintés természetesen nemcsak tematikai, hanem szemléleti eklekticizmussal is együtt járt, s ami ezt a szerteágazó — az eredeti próza- és versanyaghoz hasonlóan sokszínű — kritikai anyagot illeti, csak egy elvontabb humanista eszmiség szolgálatát s a transzilvanizmus kortárs világirodalmi igazolásának mindegyre előbukkanó törekvését érezzük benne állandónak.

Akárcsak a *Korunk*, az *Erdélyi Helikon* számára is szélesebb látókört, bizonyos kitekintést biztosított a határon túli magyar írók bevonása a folyóirat munkatársainak sorába. Így találkozunk benne Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szerb Antal, Komlós Aladár, Németh László, Reményi József nevével, cikkeivel, tanulmányaival. Az ő — még akkor is, ha ritkább — jelenlétük tulajdonképpen annak az egyetemes érvényű polgári humánumnak a jelenléte volt, amelyet, mintegy a két világháború közötti *Nyugat* mögé felzárkózva, az *Erdélyi Helikon* írói is szolgálni akartak.

Ami most már általában a két világháború közötti romániai magyar irodalmi sajtó világirodalmi tájékozódásának formáját illeti, szinte általánosnak mondható jelenség az, hogy ebben a tájékozódásban a szélesebb olvasórétegeket érdeklő és vonzó irodalmi forma volt elsődleges. A kortárs világirodalom ismeretének szükségszerűbben, de a klasszikus örökség ébren tartásának is elsődlegesen, műfajai a kritika, esszé és irodalmi publicisztika voltak. Még azok az írások is, amelyek közvetlenül összehasonlító vonatkozásúak, mint amilyen az Antalffy Endréé (*Goethe a keleti irodalomban. Erdélyi Helikon, 1932*), Bárd Oszkáré (*Jan Sarmet és Petőfi. Erdélyi Helikon, 1929*), Szerb Antalé (*Arany János és Európa. Erdélyi Helikon, 1933*), hogy csak néhány példát említsünk, főként az esszé eszközeivel közelítik meg az irodalmi kölcsönhatások és párhuzamok kérdéseit. Az irodalmi sajtó olvasóközönsége irányában ez a műfaj valóban meglévő szükségletet elégített ki, de ez a szükséglet legtöbbször még a kifejezetten tudományos munkára hivatott erőket is elvonta. Mindehhez járult — szintén negatív előjellel magának a hazai komparatiztikának a számára — a romániai magyar tudományos munka szerve-

zetlensége, magánjellege is, a tudományos kutatás tárgyi feltételeinek (tudományos intézmények, egyetemi intézetek, szakközlönyök és kiadási lehetőségek) hiánya. A kutatónak — s ebben a vonatkozásban az alább következő kevés kivétel egyenesen erősíti a tétel érvényességét — engedményeket kellett tennie a közlési lehetőségért. Az is kétségtelen azonban, hogy akár a legjelentősebb romániai magyar folyóiratok, akár a rövid életű vagy kisebb hatósugarú lapok hasábjain megjelenő világirodalmi tájékoztató cikkek-esszék szélesebb körben tudatosíthaták az irodalomban meglévő egyetemes összefüggéseket, a modern világirodalom jelenségeinek a nemzeti sajátosságok érvényesülése mellett is kétségbevonhatatlan összetartozását — s végső fokon egy olyan irodalomlátást, amely a későbbiekben gyümölcsöző lehetett magának a hazai magyar komparatiztikának a kibontakozása szempontjából is.

Mielőtt azonban erre a tudományágra s ennek hazai magyar eredményeire a két világháború közötti időszakban rátérnénk, talán nem árt még egy futó pillantást vetnünk arra, hogyan mutatkozott meg a romániai magyar irodalom világirodalmi tájékoztatója a műfordításban. Sajnos, erre átfogó — s így részletezett-ségében érvényes — választ a ma még hiányzó romániai magyar folyóiratrepertóriumok nélkül senki sem adhat. Egyelőre csak a 30-as években elkészült és megjelent évi könyvbibliográfiákra alapozva van képünk arról, melyek lehettek ennek a tájékoztatóknak a tendenciái. Ami azonban ezekből a kutató elé tárul, megdöbbentő, még akkor is, ha tudjuk, hogy az erdélyi magyar írók 1918 előtt többnyire Budapesten jelentették meg fordításaikat, s hogy az erdélyi magyar olvasó világirodalmi művekkel való ellátását még a két világháború közötti időszakban is túlnyomórészt a könyvbehozattal oldották meg. Megdöbbentő az épp azért, mert a folyóiratok szépirodalmi fordításanyaga egymagában nem elégíthette ki az irodalmi érdeklődésű olvasórétegek világirodalmi ismereteinek kiegészítésében adódó szükségleteket, s mert — bizonyos mértékig — a romániai magyar irodalomnak mai napig sem sikerült irodalmi értékű világirodalmi fordításokkal kellő mértékben bizonyítania azt, hogy — önmaga és az olvasó szempontjából egyaránt — lépést tart a mai világirodalom szüntelenül változó arculatával.

De nézzük magukat a tényeket úgy, ahogy György Lajos, Ferenczy Miklós, majd Valentiny Antal bibliográfiáiból élénk tárulnak: 1919—1924 között a megjelent 46 fordított mű között mindössze Reményik Sándor Rilke-fordításait (1919), Bardócz Árpád japán versfordításait (1920), Strindberg egy füzeti elbeszélését (1920), Szombati-Szabó István *Régi japán költők* című kötetét (1922), Heine *A matrac-sír virágait* (1922), Barna János két Szatmáron megjelent spanyol versfordítás-füzetét (1923) s egy japán antológiáját (1924), egy Maupassant- és egy H. G. Wells-füzetet (1924) találunk — egy Courts-Mahler- és egy Maurice Leblanc-sorozat (öt-öt kötet) s a *Brassói Lapok* hétkötetes detektívregénysorozata mellett. Aztán 1925-ben egy Géraldy-füzet mellett Nick Carter, Conan Doyle és a Detektív-könyvtár öt kötete; 1926-ban Calderón, Csehov, a Franyó Zoltán fordította *Hindu erotika*, Theodor Storm, Musset és Verlaine mellett újra öt Sherlock Holmes és egy Nick Carter; 1927-ben egy Dumas-könyv (a *Monte Cristo* ifjúsági kiadása) mellett 15 füzet Sherlock Holmes; aztán két év alatt 35 kötet Buffalo Bill, újabb 19 kötet Courts-Mahler, 36 kötet Nick Carter; s tovább már csak az irodalmi értékű műfordításköteteket sorolva fel: Shakespeare, Byron, Milton, Shelley, Tagore, Whitman, Wilde, Wordsworth versei Szabó T. Attila fordításában (1929), egy Greenwood- és egy Maupassant-füzet a kolozsvári Rigó posztóáruház ajánlékkönyvei között (1931), Gara Ákos műfordításkötete román, zsidó, német, francia, angol és amerikai költőkből (1933), Meschendörfer *Corona* című regénye Kós

Károly fordításában (1933), egy Heine-kötet Giszkalay Jánostól (1935), Bakóczi Károly *Német költőkől* című kötetkéje (1935), Calderóntól *Az állhatatos herceg* (1935), Heine *Németországa* Faludy György fordításában, a *Korunk* kiadásában (1937), E. A. Poe *Hollója* Franyó Zoltán tolmácsolásában (1938). A mérleg — még ilyen gyorslistaszerűen, bizonyos vonatkozásokban csupán jelzésekre szorítkozva is — fölöslegessé tesz minden kommentárt. S ha a folyóiratok már említett világ-irodalmi anyaga javítja is valamelyest a képet, arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az alkalmoszerű tolmácsolás és megjelenési lehetőség épp az összegezés, a művészi hatásában is fajsúlyosabb áttekintés lehetőségétől fosztotta meg az író; az olvasók szélesebb köreit pedig legfeljebb a napilapok itt-ott közölt műfordításai elégitették ki.

Vajon ilyen körülmények között hogyan alakult ki és kialakulhatott-e a két világháború közötti romániai magyar irodalomban egy — a háború előtti, értékes hagyományokat folytató — önálló összehasonlító irodalomtörténeti munka? Születtek-e művek, s ha születtek, bizonyították-e új kutatóegységének kialakulását?

A romániai magyar irodalomtörténetírásban a szigorúbb értelemben vett összehasonlító irodalomtörténeti kutatómunka jórészt a háború előtti pozitivista iskola folytatásaként bontakozik ki. Ehhez az irányzathoz tartoznak legjelentősebb művelői: Bitay Árpád, György Lajos és Kristóf György, s ebben az irányban jelentkeznek körülöttük új nevek is: Józsa János, idősb Kántor Lajos, Rajka László, Veégh Sándor. Igaz, a 30-as években az újabb irodalomtörténeti irányzatok hatása is jelentkezik, az irodalomszociológia, a nadlerizmus és a komparatiztika eredményeit és a hazai irodalomtörténeti kutatásban kínált lehetőségeit (*Az irodalomtörténetírás legújabb irányjai*, 1934) vagy Gáldi Lászlónál, aki már a 30-as évek hazai folyóirataiban megjelent tanulmányaiban jelzi későbbi stilisztikai és összehasonlító poétikai érdeklődését.

Mindezeknek a beérésére a romániai magyar irodalomtörténetírásban a marxista módszerrel és világnézettel való termékeny találkozás felszabadulás utáni időszakában kerül majd sor; a két világháború közötti korszak romániai magyar irodalomtörténetírását egészében — eltérően a sokféle eszmei és metodikai hatást befogadó kritikától — elsősorban a pozitívizmus uralja.

Bitay Árpád munkásságáról az utóbbi évtizedben többször is szó esett, s alkalmi emlékezések vagy részlettanulmányok nyomán körvonalazódik életművének marxista értékelése, gazdag — sajnos, korán félbeszakadt — munkásságának a romániai magyar irodalomtörténetírásban elfoglalt helye. Bitay fő érdeklődési területe a román—magyar irodalmi, művelődési és történelmi kapcsolatok kutatása volt. Hihetetlenül rövid idő alatt — de a gyakorlati szükségétől is kényszerítve — már 1922-ben megírta a román irodalom történetét magyar nyelven, s ebben a művében nemcsak tájékozottságáról, a román irodalom alapos ismeretéről tett tanúságot, hanem további kutatásokra ösztönző megállapítások sorát fogalmazta meg a román—magyar irodalmi kapcsolatokról, párhuzam-lehetőségekről. További tudományos munkássága, mondhatnánk, az 1922-ben felmért feladatok teljesítésére irányul. 1925-től 1937-ben bekövetkezett haláláig rendszeres előadó azon a szabadegyetemen, amelyet Nicolae Iorga Válenii de Muntén évről évre a népek kölcsönös megismerésének fórumává avatott; tanulmányai jelennek meg klasszikus magyar írókról és romániai magyar kortársakról több vezető román irodalmi lapban (*Adevărul literar și artistic*, *Neamul românesc literar*, *Universul literar*), kutatja a közös múltnak azokat az akkor még teljesen ismeretlen mozza-

natait, amelyeknek ismeretében a tények erejével veheti fel a harcot bármiféle nacionalista elzárkózás vagy a nemismerésből fakadó fölényeskedés ellen. Széchenyi István munkásságának román visszhangjára, a XVI—XVII. századi erdélyi magyar történeti források román történelmi és irodalmi vonatkozásaira, Eminescu és a katolicizmus viszonyára vonatkozó tanulmányai, román nyelvű szintézise a magyar irodalomtörténetírás történetéről a Prietenii istoriei literare kiadásában (1935), Jókairól, Szigligetiről, Aranyról, Kazinczyról, Vörösmartyról tartott előadásai nemcsak tudományos gondosságuk és elmélyültségük miatt érdemelnek figyelmet, hanem a bennük megfogalmazódó kapcsolattörténeti, komparatiztikai eredmények miatt s nem utolsósorban a tényanyagban rejlő eszmei tanulságok miatt is. Nicolae Iorga nekrológiájának elismerő szavai talán mindennél többet mondanak: „Alapos tájékozottságú, bölcs ember volt, aki ismerte a mi lelkünket... a mi irodalmunkat, az igazit...“ A romániai magyar irodalomtörténetírás nagy vesztesége volt Bitaynak fiatalon, 41 éves korában bekövetkezett halála.

Szintén a pozitívizmus útját járta a kolozsvári Ferdinand Egyetem magyar nyelv- és irodalomprofesszora, a két világháború közötti magyar tanárnemzedék nevelője, Kristóf György is. Az ő munkásságára, akár a Bitayéra, jellemző a tudományos feladatok és a szélesebb olvasórétegek érdeklődését közvetlenebbül kielégítő népszerűsítő tanulmányok szüntelen párhuzamossága. Irodalmi nézeteinek konzervatívizmusa nemcsak pozitívista módszerében mutatkozott meg, főleg a 20-as években számos vitában fejtette ki akadémikus felfogását. Ugyanakkor azonban — akárcsak Bitay Árpád — sokat tett a magyar irodalom román és a román irodalom magyar nyelvű népszerűsítéséért. Jókai születésének centenáriumán románul kiadott Jókai-monográfiája (1925), a romániai magyar irodalom első évtizedéről írott összegező tanulmánya (*Zece ani de literatură maghiară în România*, 1929), a magyar nyelv és irodalom történetéről írott román nyelvű szintézise (*Istoria limbii și literaturii maghiare*, 1934) olyan eredmények, amelyeknek tájékoztató, ismeretközlő szerepén túlmenően az irodalmi kapcsolatok és párhuzamok egész sorára történő utalása adja meg igazi értékét.

Kristóf György hatalmas mennyiségű irodalomtörténeti munkásságában számos bizonyítékát találjuk tudományos igényű komparatiztikai érdeklődésének is. Ez az érdeklődés egyaránt irányult a hazai összehasonlító irodalomtudomány múlt századi — és európai összefüggéseiben is jelentős — előzményeire (*Meltzl Hugó és az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*), a román és magyar irodalom múltbeli kölcsönhatásaira (*Influența poeziei populare române asupra lui Balassi Bálint, Magyar irodalmi hatások a román irodalomban*) vagy egyes írók személyes kapcsolatainak, a reájuk gyakorolt hatásoknak vagy életrajzi vonatkozásoknak a kutatására (*A románság Jókai művében, Mikes Kelemen Moldvában és Havasalföldön, Mihail Halici*). Külön érdemes megemlítenünk a magyar—német irodalmi összefüggéseket kutató egyik tanulmányát (*Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészetben*. 1930), amely ismeretlen adatok sorát hozta felszínre, s témájánál fogva is tágította kutatásai területét.

Említettük, hogy Kristóf György tanszékén a két világháború közötti időszakban számottevő nevelőmunkát is végzett. Az ő ösztönzésének tulajdonítható néhány értékes tanulmány épp az összehasonlító irodalomtörténet tárgyköréből: Veégh Sándor doktori értekezése Petőfi költészetének fogadtatásáról a román irodalomban (*Petőfi a románoknál*. 1932), Józsa János munkássága, melynek akkori legjelentősebb darabja a XIX. századi román—magyar irodalmi párhuzamokat felmérő tanulmánya (*Paralelă spirituală între literatura maghiară și română în sec. XIX-lea*. 1936) vagy néhány, az 1939-es Kristóf-émlékkönyvben megjelent tanul-

mány, így az Orbán Lászlóé a brassói színházi mozgalmakról a XIX. század elején és Blédy Gézáé a román—magyar nyelvi kölcsönhatásról. A két világháború közötti romániai magyar irodalomtörténetírásban a legjelentősebb és terjedelmét tekintve is a legnagyobb György Lajos munkássága. Életműve első marxista felmérése szintén megtörtént már, s a tanulmány szerzője, Katona Ádám* arra is rámutatott, hogy mennyiben sikerült György Lajosnak, épp a tanulmányozott anyag belső törvényszerűségeinek engedve, túllépnie saját pozitívizmusán. Ez az életmű azonban nemcsak méreteinél és tendenciáinak eszmei tanulságainál fogva érdemelne további vizsgálatot, hanem tudományos fegyelme, célratörő ökonómiája miatt is. A pályáját Katona Lajos és Heinrich Gusztáv indításaival kezdő György Lajos ugyanis — bizonyos, szükségszerűen adódó kitérőktől eltekintve — a magyar anekdota egyetemes összefüggésű kutatását tűzte ki tudományos céljául. E témakörbe esik egész sor részlettanulmánya, amelyeknek mintegy szintézisét alkotja meg *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai* című nagyszabású művében (1934), s e szintézis elemeit viszi tovább *A magyar regény előzményei* című, 1941-ben megjelent munkájában. S nem szabad megfeledkeznünk egy dolgról: mindezt ötvenéves korára végzi el, egy középiskolai tanári állás napi feladatainak ellátása közben.

A magyar anekdota összehasonlító kutatása mellett egy másik téma is foglalkoztatja, amelyről érdemes megemlékeznünk, még ha ebben a témában nem is jut el a szintézisig: a magyar irodalom kölcsönhatása más irodalmakkal. Ebben a témakörben végzett részletkutatásainak eredményeit közli *Magyar elemek a világirodalomban* (1924), *Magyar elemek a román irodalomban* (1924), *A francia hellénizmus hullámai a magyar szellemi életben* (1930), illetve már a felszabadulás után megjelent *A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai* (1946) című tanulmányaiban.

György Lajos munkásságát különben még egy vonatkozásban ki kell emelnünk: ebben van jelen a legvilágosabban és a legkövetkezetesebben az a felismerés, hogy bármely irodalmi jelenség nem önmagában álló, hanem az egyetemes irodalmi összefüggések és hatások bonyolult komplexusában születik és létezik, s igazi megismerése csak e komplexus ismeretében lehetséges.

György Lajos tudományos pályája az alkotó szintézis legszebb időszakában, 57 éves korában szakad félbe, s három év múlva már halott, maga után hagyva egy még kiadásra váró nagy munka — egy minden eddiginél teljesebb magyar anekdotakönyv — kéziratát.

Fiatalon törik derékba Rajka László ígéretes pályája is, akiben a romániai magyar irodalomtörténetírás egyik sokoldalú és alapos képzettségű filológusát vesztette el 1938-ban. Képességeit — néhány kisebb munkája mellett — *Jókai román tárgyú novellái* című tanulmánya (1935) mutatja; Jókai elbeszélései egy részének szövegfilológiai és eszmetörténeti összefüggéseit ma is az ő tanulmánya alapján tárgyalja összes műveinek kritikai kiadása.

Nem lenne teljes a romániai magyar irodalom két világháború közötti világ-irodalmi és komparatiztikai érdeklődéséről való vázlatos képünk, ha nem emlíkeznénk meg ennek az érdeklődésnek néhány sajátos vonásáról. Nem hiányoztak a két világháború közötti szakaszban a sajátos színek sem, mint amilyen például Antalffy Endre orientalisztikai érdeklődése volt, amelynek a *Korán* és az *Ezeregyéjszaka* — csak részlegesen publikált — fordítását, arab és perzsa költők tolmácsolását s néhány összehasonlító vonatkozású tanulmányát (*Comte és Moha-*

* Korunk, 1971. 12.

med, Goethe a keleti irodalmakban) köszönhetjük. Sajnos, mindez megmaradt egyedi — kissé kuriózumszerű — színfoltnak, akárcsak Büchler Pálnak, másik orientalistánknek szanszkrit érdeklődése. Ugyancsak egyediségében érdekesek Hirschler József Dante-tanulmányai (ezzel a címmel kötete is jelent meg 1929-ben), Huzella Odön művészettörténeti munkái (*A remekmű halála*, 1937) vagy Noss Gusztáv nagyváradi tanár sokat ígérő című, de csak adatok és ismert forrásokból ihletődött szintézisek sorát nyújtó könyve: *A világirodalomban a XVIII. század közepétől napjainkig kialakult egyes költői irányok és azoknak főbb képviselői* (1928).

Íme, korántsem a teljesség igényével, s részletes előmunkálatok híján szűkszerűen inkább a tendenciák jelzésére szorítkozva, a romániai magyar irodalom világirodalmi orientációjának vázlatos képe: kitekintésében eléggé széles körű és a korral lépést tartó, vállalkozásainak méreteiben elsősorban az irodalmi sajtó- és folyóiratolvasó érdeklődését kielégíteni törekvő, nagyobb igényű vállalkozásokban a kor könyvkiadási lehetőségei és szellemi függőségei miatt jórészt kudarcot valló, az irodalomtudományban pozitívizmusa révén eszmeileg, tudományos munkalehetőségei híján legfeljebb részleteredményeket felmutató korszak ez, amelynek kétségbevonhatatlan eredményei ebben az összképben még inkább érdekesek a megbecsülő figyelemre. Annál is inkább, mert világirodalmi és komparatiztikai tájékozódásában a két világháború közötti romániai magyar irodalom provinciális és nacionalista elzárkózással szembeszegülő, az irodalom útján a népek kölcsönös megismerését és közeledését szolgáló törekvése jutott kifejezésre.

Nagy Albert: Ősi reflex